

РОЛЬОВІ ІГРИ У ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІЙ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ЮРИСТІВ

О.М.Котикова

У статті розглянуті особливості застосування рольових ігор як методу психолого-педагогічної підготовки майбутніх юристів, предмет рольової взаємодії на різних етапах такої підготовки, який зумовлює особистісно-рольовий та професійно-рольовий розвиток студентів.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими і практичними завданнями. Практико-зорієнтована психолого-педагогічна підготовка майбутніх юристів на засадах експерієнтально-рольового підходу [1] має бути забезпеченою комплексом відповідних методів, серед яких рольова гра має особливе значення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Аналіз робіт Л. О. Андрєєвої, М. В. Кларіна, І. С. Кона, П. І. Підкасистого, Н. Н. Страздас, С. А. Шмакова та інших дозволяє зробити висновок про багатоманітні функції і можливості рольових ігор у освітньому процесі. На сьогодні існують розробки подібних ігор: як засобу виховання особистості у діяльності (М. І. Болдирєв, Г. І. Щукіна; як методу формування позиції і певних мотивів поведінки (Ю. П. Азаров). Існує також підхід до гри як поліфункціонального явища – як засобу, методу, форми, емоційного стимулу організації колективної діяльності (О. С. Газман, С. А. Шмаков). Беручи до уваги останній підхід, доцільно, на наш погляд, вбачати у рольовій грі цілісний засіб навчання і виховання особистості,

оскільки, згідно з Н. І. Болдирєвим, «засобом виховання можна назвати усе, що необхідне для досягнення виховних цілей» [2, с.81].

Характеризуючи рольову гру з позицій професійного навчання, погодимося зі Н. Н. Страздас, що вона виступає «доцільно організованою педагогічною підсистемою, ядром якої є навчання професії через спеціально підібрані ...ситуації на матеріалі відповідного спецпредмету» [3, с.81]. Також, правомірною можна вважати думку А. А. Вербицького, який розглядає гру у вищій школі з позицій знаково-контекстного навчання, тому що вона виступає «формою створення предметного і соціального змісту професійної діяльності, моделювання систем стосунків, характерних для даного виду праці» [4, с.128]. Тим самим, рольова гра задає у навчанні предметний і соціальний контексти майбутньої діяльності, дозволяє програвати можливі варіанти поведінки, прийняття тощо, чим закріплює і розвиває найбільш важливі для спеціаліста якості його професійної діяльності.

В якості цілей застосування рольових ігор у професійній підготовці можна зазначити:

1. Соціальне формування людини як суб'єкта пізнання і діяльності.
2. Формування стійких, у тому числі професійних якостей, потреб, навичок взаємодії і дії.
3. Формування мотивації до професійної діяльності – надання різним життєвим ситуаціям актуальності, значущості і необхідності для людини. Для нашого дослідження важливим є обґрунтування доцільності використання рольових ігор в процесі практико-зорієнтованої психолого-педагогічної підготовки майбутніх юристів та виявлення особливостей їх запровадження на різних етапах такої підготовки, що і виступає **метою дослідження.**

Виклад основного матеріалу дослідження. Охарактеризуємо особливості рольової гри як методу навчання.

У процесі пізнання гра і відповідно ролі, які виконують у ній учасники гри, мають велике пізнавальне і значення.

Рольова гра – форма організації педагогічного процесу, що полягає у виконання її учасниками різних ролей, значущих для них у повсякденному житті. Зміст рольової гри полягає в тому, що людина «приймає» певну соціальну роль і демонструє поведінкові моделі, які, на її думку, відповідають їй.

Характерні особливості рольової гри: наявність ролей і рольових цілей учасників ігор; взаємодія ролей; наявність єдиної мети гри (ігрового завдання); варіативність рішень; система групового та індивідуального оцінювання учасників гри; відносно керована емоційна напруга. У рамках рольових ігор відпрацьовуються поведінки учасників у певних ситуаціях. З цією метою моделюється складна і конфліктна ситуація, в ході програвання і обговорення якої важливий сам процес взаємодії учасників.

Рольовою грою П. П. Горностай називає таку активність людини, яка зумовлена прийнятими нею ігровими ролями (тобто відповідними даній ігровій ситуації), а не приписаними зарані сценарієм [5, с.57]. Це означає, що рольова гра завжди передбачає певну спонтанність, на відміну, наприклад, від театральної гри.

У психологічній концепції ігрової діяльності (О. М. Леонтьєв, Д. Б. Ельконін) гра визначається як діяльність, предмет і мотив якої лежать у самому процесі її здійснення.

Використання гри у практичній діяльності має стародавню історію. Вважається, що саме гра дала початок культурі, зокрема театральному дійству, який розвинувся із ритуальних обрядів і календарних свят.

Гра має суттєву відмінність від навчальної і трудової діяльності. Кожна форма активності представляє собою процес, який пов'язаний з певними потребами, емоціями, когнітивною сферою і т. ін. З другого боку усі форми активності передбачають певний результат, заради якого ця активність

здійснюється. Крім того, активність людини завжди призводить до вдосконалення умінь у даному виді діяльності, тобто передбачає навчальний ефект.

Застосування рольових ігор з навчальною метою дозволяє вирішувати наступні завдання: сформувати нові моделі поведінки у ситуаціях міжособистісної взаємодії; розширити гнучкість поведінки; створити умови для усвідомлення та корекції власних неадекватних поведінкових моделей [6].

Якщо розглядати три основних види активності людини: працю, навчання і гру, то для кожного з них можна виділити усі три мотиваційні компоненти. Кожна активність має результат (у праці – це продукт праці, у навчанні – це вирішення завдання, у грі – це виграш). У всіх трьох видах активності можна навчитися чомусь. Нарешті, у всіх видах може подобатися сам процес, активність може здійснюватися заради самої діяльності. Але якщо розглядати мотиваційні пріоритети, то для праці, це, як правило, результат, для навчання – навчальний ефект, а для гри – процес. Безумовно, для гри важливим є і результат (виграш), але він відходить на другий план, коли мова йде про рольові ігри. Використовуючи гру у навчанні, можна досягти «сумування» мотиваційних компонентів, їх кумуляції, за якої одні мотиви підсилюють інші та досягається несутеречлива полімотивованість діяльності, тобто навчання здійснюється уже не лише тільки заради того, щоб чому-небудь навчитися, але і заради самого процесу, заради задоволення від гри як такої, що не лише посилює мотивацію, але й робить процес навчання набагато ефективнішим.

Рольова гра має низку характеристик. Одна із особливостей гри є удаваність, тобто театральність, умовність і символізм ролі: усі знають, що дія, яка відбувається не є справжньою. Другою особливістю є природність досвіду і переживання, тобто дії мають відбуватися так, як би це було насправді, у реальних умовах, почуття і переживання також є справжніми,

незважаючи на те, що події відбуваються в уявлюваній реальності. Третьою особливістю гри є опора на реальні потреби людини: акційний голод, потреба у рольовому переживанні [5, с.59].

Перевагою рольової гри перед іншими формами активності, з точки зору пізнавальних цілей, полягає у її максимальній наближеності до реальності. Більш реальною може бути тільки сама дійсність, сама реальна ситуація.

П. П. Горностай визначає основні галузі і сфери людської поведінки і практики, де зустрічаються і застосовуються рольові ігри:

А) рольова психотерапія – використання рольової гри для вирішення психологічних проблем людини, моделюючи ключові проблемні життєві ситуації (психодрама, драматерапія іт. ін.);

Б) рольовий тренінг – використання рольової гри для розвитку вмінь і навичок, особистісного зростання, самопізнання при аналізі моделювання і розігрування типових ситуацій, з якими учасники можуть стикатися на практиці;

В) освіта – тут рольова гра і її елементи, поряд з іншими активними формами навчання, використовуються як допоміжний компонент. На відміну від рольового тренінгу у освітньому процесі моделюються ситуації, як правило, такі, що не мають відношення до основної діяльності учасників, а відносяться до вивчаного предмету;

Г) драматургія - власне театр та інші [5, с.59-60].

У нашому дослідженні ми дещо розширюємо рамки використання рольової гри у освіті, навчання, визначені для них П. П. Горностаєм, оскільки використовуємо такі рольові ігри і рольові тренінги, які мають відношення не лише до предмету, що вивчається, а й до особистого досвіду учасників, моделюючи як ключові проблеми життєвого досвіду учасників, так і професійної діяльності як системи професійно важливих ролей, тобто включаємо у матеріал ігор як буденний (**вітагенний**), так і навчально-

професійний (едагогенно-професійний) досвід. Рольова гра в контексті нашого дослідження має своєрідне спрямування.

Рольова гра в системі практико-зорієнтованої психолого-педагогічної підготовки студентів – це їх активність у процесі рольової взаємодії, спрямована на опанування рольовою компетентністю – міжособистісною (із прийнятими особистісними ролями) і професійною (із прийнятими професійно важливими ролями).

Запровадження рольових ігор у психолого-педагогічну підготовки має свої особливості. Залежно від ступеня «вживання у роль», змінюється *предмет рольової взаємодії*. Оскільки практико-зорієнтована психолого-педагогічна підготовка розглядається нами як система, що складається із базової підготовки та професійної, уявляється доцільним логіку опанування рольової взаємодії у ігрових ситуаціях будувати відповідно до методики, запропонованої К. С. Станіславським для роботи актора над роллю і роботі актора над собою, яка давно вже увійшла до арсеналу методів театральної педагогіки. Саме тому ситуаційні рольові вправи, які пропонуються у тренінгу міжособистісно-рольової компетентності, який проводиться на етапі базової психолого-педагогічної підготовки, спрямовані на *особистісно-рольовий розвиток учасників за принципом «Я у пропонованих обставинах»*, а ситуації, які пропонуються для розгляду і рольової взаємодії у тренінгу професійно-рольової компетентності й апробації стратегій поглиблення і розширення рольового репертуару в процесі практичних занять з «Юридичної психології», спрямовані на *професійно-рольовий розвиток за принципом «Юрист (нотаріус, прокурор, адвокат, юрисконсульт, суддя), яким я стану, у пропонованих обставинах»*.

У ході нашої дослідницько-пошукової діяльності застосовувалися рольові ігри, які: моделюють ситуації міжособистісного спілкування в процесі тренінгу міжособистісного спілкування з метою гармонізації студента як суб'єкта пізнання і діяльності; моделюють реальні професійні

ситуації - рольова гра «Консультація», рольова гра «Прийом на роботу», рольова гра «Судове засідання» тощо. Ігрові ситуації, рольові ігри можуть у межах рольової технології існувати як самостійно, так і виступати компонентом тренінгу [7]. У процесі зазначених ігор і тренінгів відбувалося й формування професійних якостей, потреб, навичок взаємодії і дії, кумульованих у ПВР, що виступають складовими ПР.

Висновки. Рольові ігри, які застосовуються в процесі практико-зорієнтованої психолого-педагогічної підготовки майбутніх юристів мають на меті забезпечити формування у них рольової компетентності (міжособистісної та спеціальної, тобто професійної компетентностей), що, своєю чергою, впливає на сформованість їх психолого-педагогічної компетентності в цілому.

Зміст рольових ігор в процесі такої підготовки охоплює як вітагенний, так едукогенно-професійний досвід студентів.

Предмет рольової взаємодії змінюється відповідно до завдань різних етапів психолого-педагогічної підготовки, зумовлюючи особистісно-рольовий розвиток учасників за принципом «Я у пропонованих обставинах» (базова, початкова психолого-педагогічна підготовка майбутніх юристів) та професійно-рольовий розвиток за принципом «Юрист (нотаріус, прокурор, адвокат, юрисконсульт, суддя), яким я стану, у пропонованих обставинах» (професійна, поглиблена психолого-педагогічна підготовка).

Рольові ігри активізують і інтенсифікують навчальну діяльність і спілкування, створюють позитивну мотивацію до навчання в цілому та опанування юридичними спеціалізаціями, дають можливість поуправлятися у різних типах рольової поведінки, вчать контролювати почуття і емоції і виражати їх, дозволяють відтворити і змодельовати професійну діяльність юриста і спілкування у ній, а також дозволяють розширити і поглибити процес професійного самовизначення, самовдосконалення і творчого розвитку студентів.

Література

1. Котикова О. М. Практико-зорієнтована психолого-педагогічна підготовка майбутніх юристів : монографія / О. М. Котикова. – К. : КНЕУ, 2010. – 343, [1] с.
2. Болдырев Н. И. Методика воспитательной работы в школе : учеб. пособие [для пед. ин-тов. 2-е изд., испр. и доп.] / Н. И. Болдырев. – М. : Просвещение, 1981. – 223 с.
3. Страздас Н. Н. Система дидактических игр как средство формирования умелости и направленности : дис. ...канд. пед. наук : 13.00.01 / Страздас Наталья Николаевна – Л., 1980. – 264 с.
4. Вербицкий А. А. Активное обучение в высшей школе: контекстный подход / А. А. Вербицкий. – М. : Высш. Школа, 1991. – 206 с.
5. Горностай П. П. Личность и роль : ролевой подход в социальной психологии личности : [монографія] / П. П. Горностай. – К.: Интерпресс ЛТД, 2007. – 317 с.
6. Грецов А. Г. Тренинг общения для подростков / А. Г. Грецов. – СПб. : Питер, 2005. – 160 с.
7. Котикова О. М. Рольові технології у психолого-педагогічній підготовці майбутніх юристів на основі навчання через практику / О. М. Котикова // Проблеми сучасної педагогічної освіти : зб. статей. Сер.: Педагогіка і психологія. - Ялта : РВВ КГУ, 2010. – Вип. 27. – ч.1. – С. 140–148.

В статье рассмотрены особенности использования ролевых игр в процессе психолого-педагогической подготовки будущих юристов, предмет ролевого взаимодействия на разных этапах такой подготовки, который обуславливает личностно-ролевое и профессионально-ролевое развитие студентов

The article deal with the features of usage of role games in the process of the psychological and pedagogical training of future lawyers, the subject of the role interaction in different periods of such training which stipulates personal and role growth and professional and role growth.

Котикова Олена Михайлівна – кандидат педагогічних наук, професор кафедри педагогіки та психології Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана (м.Київ).